

רומן על העליה השלישית

(בשולי „אבן על פי הבאר“, רומן „מאת נתן שחם, „ספרית פועלים“)

מאת מ. הרסגור

...ספרות גדולה אין לה טאבו ואין לה דברים מקודשים. כל החיים קדושים בעיניה. הציונות קצת חששנית. ולכן יש יסוד להניח שעד שלא תהא בטוחה בעצמה לא תניח לנו לכתוב ספרות אמיתית אלא ספרי לימוד...

...הנאמנות לערכים ציוניים תבוא אצלנו כמקום הכשרון. מטעה לא יהיו לנו סופרים טובים אלא ציונים טובים. ובמקום ביקורת ספרותית תהיה לנו ביקורת של פרנסי ציונים בור...

(„אבן על פי הבאר“,

עמודים 344 — 343)

אחרי הופעת הרומן הארוך של נתן שחם „אבן על פי הבאר“ קבע „על המשמר“ ש„זהו זה“: „נדמה כי הוא מגשים את תכנית הרומן האידיאלי, כפי שהגה אותו רומן רולן“ כתוב ברשימה חתומה על-ידי א.ב. יפה אשר מוכרחה, בהמשכה, להשוות את משמעות ספרו זה של שחם ל...תסיסת הרעיונות המהפכניים אשר ציינה את הספרות הצרפתית ערב המהפכה הצרפתית הגדולה: „הייתי מוצא דמיון מסויים בין הספרות הישראלית בזמננו והספרות הצרפתית ב־1773... למשמע קול ענות תרועה זה נוטה הקורא ל־ חשוב כי בא גואל לישראל הספרות

מלחמת העצמאות, כפי שקובצו ב־ „גחילי אש“. אבל זוהי רגשנות נעורים כנה ולא נטיה לפרוט על מיתרי נפשו של הזולת, ולצבוט אותם על מנת לסחוט אפקטים. ואילו נתן שחם אינו עוד עלם, וגדול הוא ההבדל בין צעירות בתוך בגרות לבין נערות מאוחרת מתמגגת מרוב רגשות.

„אבן על פי הבאר“ מחזירנו לתקופת העליה השלישית, לשנים 1919—

1. וכך מתאשרת מחדש הנחה אשר יובעה לא פעם במוספנו זה, בדבר „יתעתה של הספרות הישראלית ה־צעירה מלגשת לבעיותיה של ישראל העכשווית, רתיעה שהיא תוצאה של משבר רעיוני וביטוי של משבר ספרותי. תקופת העליה השלישית היא כמובן בעלת חשיבות בלתי מבוטלת: אז התהוו, בצורה פחות או יותר עורבית, יסודותיה של החברה היהודית הארץ־ישראלית, ולא מעטים מסימני ההיכר התרבותיים והנפשיים: מעמד פועלים בונה ומנוצל, ומטה של עסקנים המשתדל להפנותו אל אפיקים... רצויים — רצויים להם, לבורגנות ה־צעירה, למנדט הזר — ומכאן, הרעת היחסים בינינו לבין העם השכן, וכו'.

נ. שחם החליט לעצב, בחזקת מורקדה של אותה תקופה, וכגיבור בפני עצמו לא כל שכן, דמותו של יהודי צעיד יוצא וינה, אליהו וייסמן. אין טעם לרוש בשאלה האם בני וינה

המתורבתים מעניינים אופייניים לעליה השלישית דוקא. יתכן כי אינטליגנט רכרוכי זה (בשלכו הראשון) גולד לו לנ. שחם מתוך תשוקה להוכיח מה עושה החלוציות „אפילו מאחד כזה“; או יאולי נטייתו של שחם לתאר תמיד את עצמו בדמות גיבוריו הראשיים אסרה עליו כל התחדשות ספרותית בכיוון עיצוב דמויות אשר אינן מזדהות עמו. אליהו וייסמן זה עובר את כל השלבים האפשריים בבית ספרה של העליה „עובד כפועל, קודח, „כובש עבודה“ בכפר גלילי נידח, משתתף בקרב תל־הי ובמאורעות יפו בשנת 1921 והספר מסתיים בהגיע אליהו לשיא התפתחותו האנושית, היינו בקבלו תפקיד כמדריך של ראש־שוני „השומר הצעיר“ בארץ („המפלגה ל־ס“ ברומן). בשאפו להרחיב את היריעה מוסיף הסופר למוטיב זה של אליהו וייסמן דמויות אחרות, חשודות גם הן למרקם הרומן: את גרו־שביץ, המנהיג האינטלקטואלי המתון — כעין חיים ארלוזורוב, ואת שיינפלד, העסקן הפועלי, אשר מקפל ב־תוכו, בתוקף רצון יוצרו, את כל ה־תכונות החיוביות כולן ההולמות עסקן זה. אנשים אלה נפגשים, מתווכחים, רבים (לא ביותר) אבל אינם חיים. הסופר עיין ללא ספק עיון מדוקדק בקורות התקופה, דיבר עם אנשי העליה השלישית, אבל מכל ה־תקופה הוציא מתחת ידו תרגילים ספרותיים קרים, אשר אינם מצודדים את הלב.

המאמץ הגדול אשר הושקע בספר

לא הושקע לריק: הוא הוליד גם קטעים יפים מספר פרשת עלייתו לגליל של אליהו וייסמן, וחיי העמל באותו כפר נשכח על־ידי אלוהים ומוסדות — מזר תחתית. בפרק־האור של הספר — שהוא שהותו של אליהו במזר, הצליח שחם לתת לנו את גרישא, דמות־משנה אומנם, אבל החיה ביותר של הרומן. בחור פשוט ותוסס היות, עממי כפי שאין גיבורים רבים בספרות הצעירה, מצטרף הוא לגלריה חביבה זאת של בחורים שוים־ללא־חת, מסתכנים ונופלים למען הכלל, אשר ראשיתה באוול ג'ונדי, מ־קרום האדמה“ אבל להבת חמה זאת אין ב־כוחה להפיג את אפרורית כל השאר. וכל השאר שופע גיבורים כל־כך בלתי בהירים כאילו מהלכים הם ללא־ראש על כתפיהם, מפל של שמות, דמויות מופיעות ונעלמות כנחל אכזב (למה טרח כל כך הסופר בתארו את הבורגני־הלבנטיני מטרסו, דווקא דמות מעניינת ואופיינית, אם חיסל אותו עוד בראשית הספר?) או כיצד נתפתח לאמצעי זול כל כך, כשלוק מרתה המסכנה, העוזרת הספרדיה ה־מאוהבת בגרו־שביץ, המנהיג לדוגמא (אשר עם כל זאת אינו בוחל לחיות עמה). נ. שחם שולח אותה להרצח בפרעות יפו משום שהוא מעונין להשיא את גיבורו־למופת לבת־כובים, השואפת לכפר עוון מוצאה הבורגני על־ידי נישואיה עם סוציאלי־דמוקרט רב רושם. אל נא ישחקו סופרינו הצעירים בגורם המות כדי להקל על הסבכים אליהם נקלעו בחיבור ספריהם! אנה קרנינה לא נדרסה על ידי הקטר מפני שהיתה קצת־רואי ושכחה את המש־

קפיים בבית, אלא מותה היה מחויב הוציאות האישית והחברתית אשר ב־תוכה חיתה. אין מקריות באמנות אמיתית.

באותה חוסר־התחשבות בצרכיו ההגיוניים של בניין הרומן נוהג שחם ל־אורך יצירתו, ואינך יודע אל נכון ב־קולר מה לתלות את האשם: באי־ידיעה או בשטחיות הגישה?

כמובן, עדיין יודע שחם, כרוב ה־סופרים הצעירים בתקופה מסויימת של דרכם, לתאר הרבה יותר טוב את ה־כפר מהעיר (הסיבה מובנת) אולם ב־סך הכל החטיא המאמץ הגדול של הבור הספר את מטרתו, משום ששחם התנכר ביודעים ובלא יודעים לכמה יסודות (לא לכללים!) אין כללים ל־יצירה!!) של הרומן הריאליסטי: ב־ניגוד הקיים בין כל סופר לבין דמו־יותיו שהוא ניגוד לוחם קפצו גיבורי „אבן על פי הבאר“ על שחם, כפתוהו והתישבו עליו. סופר ריאליסטי צר ב־יד אדירים שלו את חומר כתיבתו: הוא עומד מעל לגיבוריו, בוחן את כליותיהם תוכן את לבה של החברה אשר בתוכה הם פועלים. (התוצאה ה־תה שבלזק גילה אמיתות־יסוד מרות מאוד לגבי החברה אותה יצא לפאר). שחם אינו בלזק: הוא זהיר הרבה מאוד כי סופר זה נשאר לרמת גיבור־ריו: הוא מפחד לחשפם עד תומו, וכ־עיקר מתיירא הוא מלהשמיט את הפ־רוכת מעל ליחסי האדם בתוך המכלול האנושי המשמש לו כמסד. התוצאה אינה יכולה להיות אלא חזרון ספרותי מדאיב. מחוסר ראיה אובייקטיבית מת־פרק הרומן לקילוחים של זרמי חודעה

סובייקטיביסטים. וליקוי זה נותן את אותותיו בעיצוב מטושטש של דמויות ובסירוס אופיו האפי של הרומן. הגיבורים הראשיים דומים זה לזה — הם כולם ביסודם אותו אדם גופא, אך הו יהודי צעיר טוב ואידיאליסטן מסור לעמו לפי מיטב הבנתו (כל גיבור חיו־בי הוא חצי־אפולו למראה) — וברוב הזמן אחוז(ים) (הם(הוא) אותו הלך־רוח מתמיד. אחדות־אופי מפליאה זו מקילה על הסופר ומייאשת את הקורא.

ואם דיברנו על הסנטימנטליזם של נ. שחם, התכוונו לאותה ראיה רגשית של גיל העלומים, לפעימת הלב של חבר תנועת נוער ולא לאיזושהי נטיה להתגלות חריפה של רגשות התואמת גבר עז־חושים. השקפת עולמו של שחם לובשת עדיין מכנסיים קצרים ו־גופיה דידקטית. בפרקי האהבה שב־אבן על פי הבאר“ מתגלית תמימות שבי־פיגור כאילו אופיים הארוכי של הגיבורים שלו גובש פעם לתמיד בגיל חמש־עשרה. רק גרישה מתנהג כאן ב־אופן טבעי: אבל גרישה, כאמור, מה־וה מקרה יוצא דופן.

צורת הרומן אומרת דרשני: שחם לא למד עד כה כי לא בשח־מט ולא בכפרות מותרות תנועות — או מש־פטים — מיותרים, בשני התחומים הם מביאים לשלון. הוא מרשה לעצמו צחצוח־מלים מרגיזים, הדימויים הם

רוסן על העליה השלישית

(סוף מעמ' 4)

אקסטרבאגנטיים ומעושים: "ירדו הדי-
מנות על פניהט השחורים וסללו מסי-
לות לבנות באבקת הפחם, כשבילי רוי-
עים בהר". מאז שבעל "שיר השירים"
השווה את צחאר אהובתו למגדל-דוד
לא היה דימוי מוזר יותר בספרות ה-
עברית.

היעדר הזיקוק בעיבוד התוכן הביא
לידי סגנון בלתי אחיד ובלתי-נקי, נקי-
רש כאן ונוזלי שם, מסורבל בגידולי-
פרא מסוכנים. יש להניח כי הסופר
שאף, בכותבו "אבן על פי הבאר" ל-
פרוץ את קירות הצינוק האמנותי בו
נכלאה עד כה ספרותנו. להתמודד עם
המציאות הקשה והנפלאה של ימינו
— לא הרהיב עוזו בנפשו. אולם על ידי
העברתה של העלילה לימי העליה ה-
שלישית ובעטיו של טיפולו בה לא
זכה להתרעננות לה קיווה: הוא פשוט
ניפח והסיט אל העבר את התימטיקה
שלו — שינוי כרונולוגי וכמותי (536)
עמודים!) אך בשום אופן לא איכותי.
ואחד הגורמים של מגרעותיו — העיקרי
— נגלה והוגדר על ידי נתן שחם עצי-
מו, במשפטים המשמשים מוטו לרשימה
זאת.